

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ผ่านมาเน้นการจัดการ โดยภาครัฐเป็นหลัก ละเลยบทบาทของชุมชน ปัญหาพื้นที่ป่าไม้ลดลงจึงส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของคน สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้คงได้กล่าวมาแล้วว่ามุ่งศึกษาถึงวิธีการจัดการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนโป่งผา ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ทางลึกและสังเกตกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน เพื่อสรุปปรากฏการณ์ที่มองเห็นไปหากฎเกณฑ์หลักการ หรือความเป็นนามธรรม ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. สรุปผลการศึกษา

1.1 วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษาพบว่าป่าต้นน้ำลำธารชุมชนบ้านโป่งผามีพื้นที่ทั้งหมด 2,350 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นป่าดั้งเดิมและมีป่าที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 5 ปีเศษที่ผ่านมาหลังจากที่มีความร่วมมือกันระหว่างท้องถิ่นและรัฐผ่านโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาาระบบสถาบันท้องถิ่นเพื่อการจัดการป่าแก่ชุมชน โดย

ขั้นแรก เป็นการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อเป็นองค์กรของชุมชนในการจัดการปัญหาต่างๆของหมู่บ้าน รวม 13 คน และคณะกรรมการชุดดังกล่าวนี้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย

ขั้นที่สองการวางแผนการใช้ประโยชน์จากที่ดินด้วยการจำแนกประเภทป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ 2,000 ไร่ ป่าชุมชน 200 ไร่ ป่าใช้สอย 100 ไร่ และป่าช้า 50 ไร่ ด้วยการสำรวจพื้นที่และกำหนดขอบเขตป่า ดัดป้ายแสดงเครื่องหมายพื้นที่แนวป่าต่างๆ ไร่อย่างชัดเจน

ขั้นที่สาม การกำหนดกฎระเบียบการจัดการทรัพยากร โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้กำหนดระเบียบและข้อบังคับทั้งในด้านการใช้ประโยชน์และควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า คือ

(1) ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชนสามารถนำผลผลิตจากป่ามาใช้ได้อย่างชาญฉลาด เพื่อการพอยู่พอกินและรักษาการเจ็บป่วย ในลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์

ให้แก่กันในหมู่เครือญาติ หากผู้ใดได้ของป่ามากก็จะแบ่งกันไปบริโภค ที่เหลือให้นำไปจำหน่าย เพื่อเป็นรายได้ให้กับครอบครัว

(2) ในด้านการควบคุมการใช้ประโยชน์ ชุมชนโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน จะเป็นผู้ควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าโดยออกข้อบังคับและกำหนดบทลงโทษในเรื่อง ห้ามเผา ป่าและเผาถ่านบริเวณป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ 5,000 บาท ห้ามตัดต้นไม้บริเวณป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ ต้นละ 3,000 บาท และปลูกซ่อมจำนวน 100 ต้น รวมทั้งต้องดูแลต้นไม้ที่ปลูก 2 ปี และได้วาง ระเบียบการเก็บรักษาเงินค่าปรับโดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกมอบให้ผู้นำจับ ส่วนที่สองมอบ ให้คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านที่ร่วมกันจับ ส่วนที่สามมอบเป็นเงินกองทุนหมู่บ้าน ทั้งนี้ ระเบียบการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าข้างต้นมีข้อยกเว้น 2 กรณี คือ

กรณีมีความจำเป็นต้องตัดไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย สมาชิกจะตัดได้เมื่อได้ รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีเงื่อนไขว่าหากตัดต้นไม้ 1 ต้น ต้องปลูกทดแทน 100 ต้น และดูแลรักษาเป็นเวลา 2 ปี

และกรณีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อาทิ สร้างศาลา โรงเรียนและวัดใน หมู่บ้าน สามารถตัดไม้จากป่ามาใช้ได้

(3) กำหนดแนวทางการระงับข้อพิพาทระหว่างชุมชน โดยการระงับ ข้อพิพาทจะเป็นกลไกหนึ่งในกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากมักจะมีข้อขัดแย้ง จากการลักลอบตัดไม้ การแย่งพื้นที่ทำกินเกิดขึ้นระหว่างชุมชนบ้านโป่งผาคับชุมชนบ้าน ทรัพย์ตะเคียนอยู่เสมอ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งสองหมู่บ้านได้ตั้งคณะกรรมการไปเจรจาจน หาข้อยุติได้ว่า หากฝ่ายใดลักลอบตัดไม้จากป่าชุมชนต้องชำระค่าสินไหมทดแทนความเสียหายด้วย

(4) การประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อ ซึ่งเป็นระบบคุณค่าของชุมชนให้ เกิดประโยชน์ในการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยประยุกต์ใช้เทศกาลกินวอเพื่อการรักษาป่าต้นน้ำ ประเพณีอิทะซออิเวเป็นแรงจูงใจแก่ชุมชนให้เกิดการรักษาต้นน้ำลำธาร รวมทั้งประยุกต์ใช้ ความเชื่อเรื่องผีป่าเป็นแรงจูงใจแก่ชุมชนไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อหลีกเลี่ยงจากความเจ็บป่วยจาก การกระทำดังกล่าวตามระบบความเชื่อของชุมชน

1.2 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษาพบว่า แต่เดิมและปัจจุบันชุมชนบ้านโป่งผามีการใช้ประโยชน์จาก ป่าเพื่อวัตถุประสงค์ในการยังชีพเช่นเดียวกัน เพียงแต่ในสมัยดั้งเดิม ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ใน ลักษณะการกอบโกยผลประโยชน์จากป่าเหมือนการใช้ปล่า และมีการแปรรูปไม้ขายเพื่อเงิน โดย ไม่ประกอบอาชีพอื่นจึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงไป เกิดความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ ส่ง

ผลกระทบต่อชุมชน เมื่อมีการพัฒนาวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ขึ้นมาใหม่ด้วยการจัดการเชิงสถาบัน มีการกำหนดแนวทางการใช้และควบคุมการใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งผาฟื้นฟูอุดมสมบูรณ์ขึ้น จนในปัจจุบันชุมชนใช้ป่าไม้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าซึ่งใช้เป็นอาหารที่อุดมสมบูรณ์มากขึ้น เป็นแหล่งน้ำทำการเกษตรและการบริโภค เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค ใช้ไม้จากป่าเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนโดยบ้านหลังหนึ่งร้อยละ 90 ใช้ไม้ไผ่ และร้อยละ 10 ใช้ไม้เนื้อแข็งในการปลูกสร้าง ใช้ไม้จากป่าเป็นวัสดุใช้สอยในครัวเรือนและเป็นเชื้อเพลิง และใช้ป่าเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในเทศกาลต่างๆตามประเพณีและความเชื่อในเรื่องผีป่า ผีน้ำของชุมชน

เมื่อพิจารณาจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนแล้ว ปัจจุบันชุมชนบ้านโป่งผามีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในระดับสูง โดยการดำเนินกิจกรรมประจำวัน และระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งสิ้น พึ่งพาปัจจัยอื่นจากสังคมภายนอกเพียงเล็กน้อย แต่ผลของการพัฒนาทำให้ชุมชนเริ่มต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากสังคมภายนอก โดยเฉพาะยานพาหนะเพื่อการคมนาคมกับสังคมภายนอก โรงพยาบาลเพื่อการเจ็บป่วยที่สมุนไพรรักษาไม่ได้ ข้อมูลข่าวสารจากโทรทัศน์เพื่อความรู้และความบันเทิง เครื่องแต่งกายที่เริ่มปรับเปลี่ยนตามแบบคนพื้นเมือง และของใช้จากร้านขายของชำมากขึ้น การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนมีหลายประการที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ วิธีการหาอาหารจากป่าที่ปลอดภัย พิษด้วยการสังเกต การจัดหาน้ำสะอาดด้วยประปาภูเขาที่ไม่จำเป็นต้องใช้ท่อน้ำพลาสติก และการใช้สมุนไพรรักษาโรคบางชนิด

1.3 ผลของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งผาในปัจจุบัน

เมื่อชุมชนบ้านโป่งผาได้ปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากการจัดการโดยรัฐ มาเป็นการจัดการโดยเน้นบทบาทของชุมชน ส่งผลให้สภาพพื้นที่ป่าไม้ที่เสื่อมโทรมลงไปก่อนหน้านี้ฟื้นฟูสภาพและมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ในระยะเวลา 5 ปี มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์คืนมาดั้งเดิมและมีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นอีก 150 ไร่ ชุมชนมีส่วนร่วมและมีความตระหนัก อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าเพื่อประโยชน์ของชุมชนในระยะยาว แต่ยังมีปัญหาในการจัดการบางประการ ที่สำคัญคือ ปัญหาการยอมรับกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนจากบุคคลภายนอก เนื่องจากขาดกฎหมายรองรับ

2. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาครั้งนี้ สรุปได้ว่าชุมชนบ้านโป่งผาเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นชุมชนที่จัดตั้งอยู่ในเขตที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการและยังไม่มีศักยภาพที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร จัดเป็นชุมชนประเภทที่ 3 ตามแนวทางการจำแนกประเภทของชุมชนบนพื้นที่สูงของแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนที่สูง ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 หมู่บ้านแห่งนี้มีปัญหาในการตัดไม้ทำลายป่า มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการทรัพยากรป่าเสียใหม่ด้วยการจัดการโดยชุมชน ผลของความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนแห่งนี้ ทำให้บ้านโป่งผาปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการและสามารถใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง ประเด็นเหล่านี้ จะนำไปสู่การอภิปรายผลการศึกษา เพื่อชี้และเสนอให้เห็นความสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยในที่นี้จะเสนอผลการวิเคราะห์ด้านสภาพปัญหาการจัดการป่าไม้ของของชุมชนบ้านโป่งผาก่อน

2.1 สภาพปัญหาด้านป่าไม้

เมื่อวิเคราะห์ถึงการจัดการป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งผาในแง่ของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมกันที่จะมีความร่วมมือกันระหว่างชุมชนและหน่วยจัดการต้นน้ำภายใต้โครงการพัฒนาแล้ว สภาพปัญหาด้านป่าไม้ของชุมชนที่มีลักษณะการใช้เปล่าหรือการกอบโกยทรัพยากร ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก เกิดจากภาวะไร้ระบบที่รับประกันสิทธิและหน้าที่ในชุมชน หรือนัยหนึ่งไม่มีระบบการจัดการเชิงสถาบันหรือระบบสถาบันท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ประการสำคัญ เป็นปัญหาที่เกิดจากการขาดองค์การที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎระเบียบต่างๆของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งผาจึงกลายเป็นระบบเปิดเสรี การควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้ทำได้ยาก เพราะทุกคนมีสิทธิในฐานะสมาชิกของชุมชน เปรียบเสมือนระบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา ประกอบกับมีผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม ทำให้มีอิทธิพลจากภายนอกเข้าไปกอบโกยเอาทรัพยากรไปจากท้องถิ่น ป่าของชุมชนบ้านโป่งผาจึงถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว ดังที่ชูศักดิ์ วิทยากัด (2538) ได้วิเคราะห์ถึงการล่มสลายของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำลำธารว่า นอกจากจะมีสาเหตุมาจากการแทรกแซงของระบบรัฐสมัยใหม่แล้ว ยังเกิดจากการที่ระบบตลาดเสรีเข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตในชนบท เกิดการกอบโกยทรัพยากรท้องถิ่นทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเอง จนเกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการที่รัฐไม่ให้การรับรองสิทธิของชุมชนและไม่ให้ความสำคัญสถาบันท้องถิ่น ซึ่ง

เป็น กฎ ระเบียบ ปทัสถานและจารีตประเพณีที่ดึงขึ้นมาเพื่อควบคุมพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของชุมชน ประเด็นเดียวกันนี้ยังสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (2536) และข้อสรุปของ ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2540) ว่า ผลกระทบของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม นั้น เป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นเงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผลกระทบดังกล่าวทำให้ป่าถูกทำลาย ดังนั้น การแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้ในด้านปัจจัยภายนอก จึงต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดการป่าไม้ใหม่โดยให้ความสำคัญกับท้องถิ่นมากขึ้น

2.2 วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้

2.2.1 การจัดการเชิงสถาบันหรือระบบกรรมสิทธิ์ร่วม

เพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่า ชุมชนบ้านโป่งผา ด้วยความช่วยเหลือจากภาครัฐ จึงได้หันกลับมาใช้วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยสถาบันท้องถิ่นโดยการจัดตั้งองค์กรของหมู่บ้าน วางแผนการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และมีกระบวนการจัดการเกี่ยวกับสถาบันด้วยการจำแนกประเภทป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ป่าชุมชน ป่าใช้สอย และป่าช้าหรือป่าศาสนพิธี กำหนดกฎระเบียบการจัดการป่า ทั้งในด้านการใช้และการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า กำหนดแนวทางการระงับข้อพิพาทระหว่างชุมชน รวมถึงตลอดถึงการประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อ ซึ่งเป็นระบบคุณค่าของชุมชนให้เกิดประโยชน์ในการจัดการป่าไม้ของชุมชน วิธีการเหล่านี้ ชูศักดิ์ วิทยาคัด (2538) อธิบายว่า เป็นการจัดการทรัพยากรเชิงสถาบันหรือนัยหนึ่งเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วม เป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐาน โดยกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันมีสิทธิ์ที่จะกีดกันมิให้คนที่ไม่ใช่สมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ในทรัพยากรดังกล่าว ในขณะที่คนที่มิได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับดังกล่าว ระบบนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนตกลงร่วมกันที่จะจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากรโดยมีความคาดหวังว่า สมาชิกแต่ละคนต่างปฏิบัติตามข้อบังคับหรือสถาบันที่สร้างขึ้นอย่างเคร่งครัด และเมื่อพิจารณาแบบองค์รวมดังที่ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) เสนอแนวคิดพื้นฐานของการจัดการป่าชุมชนไว้แล้ว การจัดการป่าของชุมชนบ้านโป่งผามีความสอดคล้องกับการมองป่าชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน ที่มีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวความคิดเรื่อง “กรรมสิทธิ์” ตามระบบกฎหมายตะวันตก แต่เป็นแนวคิดซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของ “สิทธิการใช้” และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน อันประกอบไปด้วยผู้ให้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ควรมีระบบการจัดการอย่างไรบ้าง โดยในกรณีศึกษาบ้านโป่งผาครั้งนี้ การจัดการป่าชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น

ขึ้นใหม่จากการรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อแสวงหาทางเลือกในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชนเอง ลักษณะการจัดการป่าชุมชนบ้านโป่งผาเป็นไปตามที่วิฑูรย์ จารัสพันธ์ (2535) อ้างโดย บัณฑิต บวร และคณะ (2538) วิเคราะห์ไว้ว่า การจัดการป่าชุมชนในรูปแบบหนึ่งเป็นการอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม ชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินการและการรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยชาวบ้านจะร่วมกันวางกฎระเบียบเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาวและเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมมักจะดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน

2.2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ

ชุมชนบ้านโป่งผามีรูปแบบการมีส่วนร่วมโดยการร่วมประชุมทุกวันพระ เพื่อนำปัญหาเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจ ร่วมวางแผนกับเจ้าหน้าที่บริหารโครงการในการใช้ประโยชน์จากที่ดินจนเกิดการจำแนกประเภทของป่าเป็น 4 ประเภท คือ ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป่าใช้สอยและป่าช้า จากการมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้ในที่สุดชุมชนสามารถพัฒนาวิธีการจัดการทรัพยากรแบบป่าชุมชนหรือนัยหนึ่งการจัดการเชิงสถาบันขึ้นมาได้ รวมทั้งชาวบ้านโป่งผาจำนวนมากยังได้ร่วมติดตามสอดส่องผลการปฏิบัติในการป้องกันรักษาป่าด้วยการอาสาเข้าร่วมกิจกรรมตรวจลาดตระเวนป่าชุมชน ครั้งละไม่ต่ำกว่า 10 คน ร่วมกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญ การทำแนวกันไฟมิให้เกิดไฟป่า แต่เนื่องจากชาวบ้านยังขาดความรู้ บางครั้งแม้จะจัดประชุมกันเองเพื่อนำปัญหาเข้าสู่ที่ประชุมแต่บางเรื่องก็ไม่สามารถตัดสินใจได้ ต้องนำปัญหาดังกล่าวมาปรึกษาเจ้าหน้าที่บริหารโครงการเพื่อหาข้อยุติ จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของชาวบ้านดังกล่าวมีรูปแบบเป็นการชักชวนให้เข้ามีส่วนร่วม มีรัฐบาลเป็นผู้กำหนดนโยบายโดยที่ชาวบ้านมิได้มีส่วนร่วมในการวางแผนแต่อย่างใด ชาวบ้านจะถูกชักชวนเข้ามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการดำเนินโครงการโดยมีการร่วมประชุม และการประสานงานร่วมกัน กล่าวได้ว่าลักษณะดังกล่าวเป็นกรรมวิธีการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านโป่งผาในการจัดการป่าชุมชนตามที่ศรีเพ็ญ คุรงคเดช (2539) ได้อธิบายถึงกรรมวิธีการการมีส่วนร่วมไว้ใน หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

2.3 ความเข้มแข็งของสถาบันในการจัดการ

แม้ชาวบ้านโป่งผาทุกคนจะรับรู้ระเบียบการจัดการป่าดี แต่ด้วยความยากจน ขาดการศึกษา และมีวิวัฒนาการของการจัดการเชิงสถาบันมาเพียง 5 ปี รวมทั้งยังมีปัญหาการบังคับใช้

ระเบียบข้อบังคับต่อชุมชนอื่นที่อยู่รอบข้าง จึงมีชาวบ้านบางส่วนและจากชุมชนข้างเคียงขาดความเคารพต่อกฎระเบียบของชุมชน ยังคงมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอยู่ เมื่อนำกรอบแนวคิดของ ออสตรอม (1990) อ่างในชูศักดิ์ วิทยากัด (2538) ที่ได้เสนอหลักการที่พึงประสงค์ของสถาบันในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม มาประเมินความเข้มแข็งในการจัดการป่าของชุมชนบ้านโป่งผา รวมทั้งเมื่อนำรายละเอียดของระเบียบการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านโป่งผา พิจารณาเปรียบเทียบกับระบบการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แล้วการจัดการเชิงสถาบันของชุมชนบ้านโป่งผาสอดคล้องกับหลักการที่พึงประสงค์ของออสตรอมคือ

(1) การกำหนดขอบเขตให้แน่ชัด โดยชุมชนบ้านโป่งผาได้กำหนดขอบเขตทางกายภาพของพื้นที่ป่าต้นน้ำไว้ด้วยการติดป้ายไว้มีเครื่องหมายบอกไว้ชัดเจน ทำให้การป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำได้ง่ายขึ้นเนื่องจากป่ามีขอบเขตของพื้นที่ชัดเจน รวมทั้งได้กำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์และควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าไว้เป็นการ กำหนดให้แน่ชัดว่าใครเป็นผู้มีสิทธิใช้ทรัพยากรของชุมชน

(2) สมาชิกชุมชนบ้านโป่งผามีส่วนร่วมในการออกกฎ ระเบียบการจัดการทรัพยากร นอกจากนี้ชุมชนบ้านโป่งผายังมีการประชุมเดือนละ 2 ครั้ง เพื่อนำปัญหาการจัดการทรัพยากรป่าไม้และปัญหาอื่นของชุมชนเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจและหาแนวทางแก้ไข

(3) มีการสอดส่องติดตามผลโดยการจัดชุดลาดตระเวนตรวจป่า เพื่อทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบการละเมิดกฎระเบียบ และจากวิถีชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับป่าอยู่แล้ว การเก็บของป่าจะเป็นการสอดส่องการฝ่าฝืนกฎไปด้วย

(4) มีกลไกการแก้ปัญหาคัดแย้ง ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อระงับข้อพิพาท โดยชุมชนบ้านโป่งผาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมด้วยการประนีประนอม ดังกรณีมีความขัดแย้งในการลักลอบตัดไม้กับหมู่บ้านทรัพย์ตะเคียนซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงด้านการป้องกันการแทรกแซงจากอำนาจภายนอกชุมชนหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ป่าชุมชนบ้านโป่งผานั้นเป็นเพียงผลการดำเนินการตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ยังไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายรองรับดังที่ ออสตรอม อ่างในชูศักดิ์ วิทยากัด(2538) บอกว่าเป็นปัจจัยสำคัญของความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน โดยป่าชุมชนบ้านโป่งผามีเพียงแนวทางการรับรองสิทธิชุมชนไว้ตามโครงการว่า “ เมื่อชุมชนได้เรียนรู้ที่จะบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำด้วยตัวเองของชุมชนเอง ชุมชนได้ทำหน้าที่ของผู้ใช้และดูแลทรัพยากรให้อยู่ในระดับความสมดุลในระดับหนึ่งแล้ว ผู้ที่อยู่ในกรอบของกฎระเบียบของชุมชนและได้ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากร

ไว้เป็นอย่างดี สมควรที่จะได้รับสิทธิในระดับความจำเป็น ในด้านพื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัย เพื่อมิให้เกิดการขยายพื้นที่กว้างขวางออกไปอีก ” เท่านั้น ดังนั้นเกราะป้องกันผลกระทบจากปัจจัยภายนอกของชุมชนยังไม่มี โดยเฉพาะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทำให้สถาบันท้องถิ่นแห่งนี้ขาดความเข้มแข็งและจะส่งผลถึงความต่อเนื่องด้วยในอนาคต และเมื่อพิจารณาในประเด็นความเหมาะสมของกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนด้านการบังคับใช้กฎระเบียบ ผลกระทบจากปัญหาเสถียรภาพที่กำลังเริ่มแพร่ระบาดในหมู่บ้าน การจัดการเชิงสถาบันป่าชุมชนบ้านโป่งผาอยู่ในสถานภาพค่อนข้างประปราย กล่าวคือ

(1) กฎ ระเบียบการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านโป่งผา ยังไม่ครอบคลุมและมีจุดอ่อนหลายประการ ดังรายละเอียด คือ

(1.1) แม้จะมีการวางแผนการใช้ที่ดินแต่ครอบคลุมการจำแนกประเภทของป่าเท่านั้น ยังขาดข้อบังคับแบบแผนการใช้ที่ดินที่ดี โดยเฉพาะการทำไร่เลื่อนลอย ที่มีเพียงคำขอร้องจากเจ้าหน้าที่บริหารโครงการวนศาสตร์ชุมชนมิให้เปิดพื้นที่ใหม่ การทำแนวป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และการทำไร่แต่พื้นที่ราบเชิงเขา เท่านั้น

(1.2) ไม่ได้กำหนดมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์และการรักษาเขตนิเวศที่ประปรายไว้อย่างชัดเจน นอกจากการมอบอำนาจให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณาความสมควรทางนิเวศเอง จึงไม่มีหลักประกันในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำทั้งที่เป็นสิ่งขาดไม่ได้ในการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชน

(1.3) ไม่มีข้อบังคับในการห้ามล่าสัตว์ นัยหนึ่งจึงเป็นการเปิดเสรีในการล่าสัตว์จากป่าเพื่อแบ่งปันกันในหมู่บ้าน

(1.4) ไม่มีข้อบังคับที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในการใช้สารเคมี โดยเฉพาะการห้ามทิ้งภาชนะบรรจุสารเคมีลงแหล่งน้ำ การทำแนวอนุรักษ์ เช่น การปลูกกล้วยหรือถั่วมะแฮะ เป็นแนวขวางความลาดชันป้องกันการไหลซึมของสารเคมีลงแม่น้ำ ทั้งที่ชุมชนแห่งนี้มีการใช้สารเคมีในการเกษตรจำนวนมาก โดยมีเพียงคำแนะนำของเจ้าหน้าที่บริหารโครงการเป็นครั้งคราวเท่านั้น

(1.5) ระเบียบเกี่ยวกับการตัดไม้มีช่องว่าง โดยเฉพาะการตัดไม้เพื่อประโยชน์สาธารณะของหมู่บ้านที่สามารถตัดได้อย่างไม่มีข้อจำกัด

(1.6) ไม่มีระเบียบการดูแลป่าชุมชน นอกจากการจัดกิจกรรมการปลูกป่า การลาดตระเวนป้องกันป่าโดยการริเริ่มของภาครัฐเป็นครั้งคราว

(2) การจัดการองค์กร ยังไม่ได้จัดระบบการสรรหาหรือการคัดเลือกสมาชิกชุมชนเข้าเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน การกำหนดระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่ง ซึ่งหากไม่มีแนวทางในเรื่องดังกล่าวแล้ว อาจเกิดปัญหาขึ้นได้ในอนาคต

(3) สภาพปัญหาในการจัดการ มีปัญหาการบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชนทั้งภายในชุมชนและการยอมรับกฎระเบียบจากภายนอกชุมชน ทำให้ยังมีการลักลอบตัดไม้อยู่ รวมทั้งมีการแพร่ระบาดของยาบ้าเพราะชาวบ้านยังขาดการศึกษา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบการจัดการป่าต้นน้ำของบ้านโป่งผาเป็นการดำเนินการโดยมีโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นกลไกสำคัญที่จะผลักดันให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมและจัดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนขึ้นใหม่ โดยดำเนินการมาได้ 5 ปีเศษ ดังนั้นความเข้มแข็งของสถาบันท้องถิ่นจึงไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนที่มีวิวัฒนาการในการจัดการเชิงสถาบันมาอย่างยาวนานได้ ชุมชนบ้านโป่งผาจึงจำเป็นต้องมีความต่อเนื่องของการพัฒนาเพื่อให้ระบบสถาบันในการจัดการมีความเข้มแข็งต่อไป และหากพิจารณาเฉพาะด้านกฎ ระเบียบ ในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านโป่งผาแล้ว จะเห็นได้ว่ายังไม่เหมาะสมหลายประการ มีความจำเป็นต้องปรับปรุงเนื้อหาของกฎระเบียบเพื่อให้ครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนต่าง ๆ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย การล่าสัตว์ การใช้สารเคมี และมาตรการพิเศษเกี่ยวกับเขตนิเวศที่เปราะบางของป่าชุมชน จะทำให้กฎระเบียบมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นทำให้การจัดการประสบความสำเร็จได้มากขึ้น และที่สำคัญในระยะยาวอาจเกิดปัญหาการบริหารงานขององค์กรรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เพราะขณะนี้ยังไม่ได้กำหนดระบบการบริหารงานบุคคลของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านโป่งผาแต่อย่างใด

2.4 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

เมื่อวิเคราะห์ถึงการใช้ประโยชน์จากป่าแล้ว ชุมชนบ้านโป่งผามีการใช้ประโยชน์จากป่ามากมาย ในลักษณะเดียวกับที่ ชูศักดิ์ วิทยากัด (2538) ได้ศึกษาถึงการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านศิลาแดง และเป็นแนวทางเดียวกับที่คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบนร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ได้ศึกษาถึงการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อเศรษฐกิจ

ในระดับครัวเรือนและชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านโป่งผาหลายประการที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรศึกษาและรวบรวมไว้เป็นองค์ความรู้ อาทิ ระบบประปาภูเขาที่ไม่จำเป็นต้องใช้ท่อน้ำพลาสติก (ท่อพีวีซี) โดยประยุกต์ใช้ไม้ไผ่เป็นท่อน้ำ การใช้การสังเกตเพื่อหาอาหารปลอดภัยจากป่า ความรู้ดังกล่าวเหมาะสำหรับการยังชีพในป่าในปัจจุบัน และที่น่าสนใจคือภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรเป็นยารักษาโรค เมื่อวิเคราะห์ถึงการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านโป่งผาแล้วกล่าวได้ว่า การพึ่งพิงทรัพยากรป่าของชุมชนมีอยู่ในระดับสูง โดยเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อดำเนินชีวิตประจำวันและใช้ในระบบการผลิตของชุมชน กล่าวคือ ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนจะใช้น้ำจากรวมชาติซึ่งมาจากป่าเพื่อการผลิต การเก็บหาของป่า พืช สัตว์จากป่ามาเพื่อการบริโภค อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาด้านการวางแผนการใช้ประโยชน์ ชุมชนบ้านโป่งผากลับมิได้มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าในเขตนิเวศที่เปราะบาง โดยเฉพาะที่ป่าต้นน้ำ แม้จะมีการจำแนกพื้นที่ป่าไว้ถึง 4 ประเภท แต่การจำแนกก็มิได้มีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าที่เหมาะสมรองรับดังกรณีของป่าชุมชนห้วยแก้ว ที่แม้จะจำแนกประเภทป่าชุมชนไว้เพียง 2 ประเภท คือ ป่าอนุรักษ์ และป่าไม้ใช้สอย แต่ห้ามมิให้ตัดไม้ในป่าอนุรักษ์โดยเด็ดขาด สามารถไปเก็บหาของป่าอาหารและเลี้ยงสัตว์ได้ อนุญาตให้ตัดต้นไม้เพื่อใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรียน จากป่าไม้ใช้สอยได้ครอบครัพละ 1 หลัง และเก็บหาของป่า อาหารตลอดจนไม้ฟืนและใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ได้ จะเห็นได้ว่าป่าชุมชนห้วยแก้ว ได้วางแนวทางการใช้ประโยชน์จากเขตนิเวศที่เปราะบางไว้ชัดเจน ส่วนป่าชุมชนบ้านโป่งผาแม้จะมีการจำแนกป่าอนุรักษ์ไว้แต่มิได้มีระเบียบรองรับการใช้ประโยชน์ คงมีแต่ระเบียบการใช้ประโยชน์เกี่ยวกับป่าชุมชนเท่านั้น แต่ข้อดีของระเบียบชุมชนบ้านโป่งผาคือ มีข้อบังคับการปลูกป่าทดแทนซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อสภาพป่ามากต่อไปในอนาคต ดังนั้น กล่าวได้ว่า เหตุที่การจัดการป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งผาภายในระยะเวลาเพียง 5 ปี สามารถเพิ่มพื้นที่ป่าได้จำนวนหนึ่ง เป็นเพราะจำนวนสมาชิกชุมชนมีน้อยเพียง 235 คน ทำให้สามารถควบคุมอัตราการใช้ทรัพยากรมิให้เกิดขีดความสามารถที่จะผลิตทดแทน ประการสำคัญ ระดับของการพึ่งพิงทรัพยากรป่าของชุมชนมีสูง โดยเป็นการพึ่งพิงตั้งแต่การใช้ป่าเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้สำหรับสร้างบ้าน ฟืนและถ่านพื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตจากป่าอีกมากมาย ปัจจัยดังกล่าวจึงส่งผลให้เกิดการพัฒนาวิธีการจัดการป่าเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน ดังที่ซุสศักดิ์ วิทยาภัก (2538) ได้บอกถึงเงื่อนไขความสำเร็จการจัดการป่าชุมชนข้อหนึ่งว่า หากชุมชนใดมีระดับการพึ่งพิงป่าสูง จะเป็นพลังอย่างมากต่อการกำเนิกระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนขึ้นมา แต่ในอนาคต ชุมชนแห่งนี้มีแนวโน้มต้องพึ่งพิงทรัพยากรภายนอกชุมชนสูงขึ้น โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อจัดการเชิงสถาบันขึ้นได้

เมื่อพิจารณาป่าชุมชนบ้านโป่งผาตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์แล้ว ป่าชุมชนแห่งนี้จัดเป็นป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2536) ได้แบ่งรูปแบบของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ และอื่น ๆ การป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติและในบางพื้นที่พบว่าเป็นป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำสำหรับอุปโภคและการเกษตรกรรม แหล่งประกอบพิธีกรรมตามประเพณีและความเชื่อ แหล่งนันทนาการ และในบางครั้งยังมีการใช้ประโยชน์ในลักษณะผลพลอยได้คือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สมุนไพร ของป่า ไม้ฟืนเพื่อใช้สอย

และเมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการของการจัดการป่าชุมชน ตามแนวคิดของธารารัตน์สิงหนิยม และสมเกียรติ คำเวช (2536) แล้ว ป่าชุมชนบ้านโป่งผาจัดเป็นป่าชุมชนแบบกึ่งอนุรักษ์และพัฒนา เป็นผลมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้จากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้ หรือแหล่งป่าไม้เดิมมีสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถอำนวยความสะดวกให้ได้ ป่าชุมชนบ้านโป่งผาที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบเป็นป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ฟืน ถ่าน และเพื่อการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างรวมทั้งการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำไว้

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) จากการศึกษาพบว่า ในทางปฏิบัติแล้วกฎระเบียบของชุมชนไม่สามารถบังคับใช้กับชุมชนอื่นได้ ทำให้เกิดการละเมิดกฎโดยบุคคลนอกชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงอยู่เสมอ ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว มีความจำเป็นต้องจัดการประชุมสัมมนาร่วมระหว่างหมู่บ้านที่มีอาณาเขตป่าชุมชนติดกันเพื่อหาความสอดคล้องและข้อยุติในการใช้ทรัพยากรในทางที่เหมาะสมต่อไป

(2) การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ จำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะการเสริมสร้างรายได้และแก้ไขปัญหาความยากจนควบคู่กันไปด้วย เพราะปัญหาที่มีความสัมพันธ์กัน

(3) แม้กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2540 จะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร แต่ขณะนี้ยังไม่มียกกฎหมายรองรับ ทำให้การจัดการป่าชุมชนด้วยสถาบันท้องถิ่นขาดโอกาสก้าวไปสู่ความเข้มแข็ง ดังนั้นรัฐต้องตรากฎหมายรับรองถึงสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ด้วยการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนโดยเร็วที่สุด รวมทั้งก่อนมีการ

ประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว รัฐควรประกาศให้พื้นที่ป่าหมู่บ้านต่างๆ เป็นป่าชุมชน ตาม การร้องขอของชุมชน และระดับความพร้อมของประชาชน โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

(3.1) ประชาชนที่มีรูปแบบการรักษาและการจัดการที่ชัดเจนมาเป็นเวลานานปี ทั้งในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ กฎเกณฑ์การรักษา และองค์กรในการจัดการ ให้มีการประกาศ เป็นป่าชุมชนได้ทันที

(3.2) ป่าชุมชนที่มีประชาชนร้องขอให้มีการจัดตั้งเป็นป่าชุมชน และขอให้ เจ้าหน้าที่เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนา ให้รัฐมีโครงการพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่ ดังกล่าว เพื่อเตรียมจัดตั้งเป็นพื้นที่ป่าชุมชนต่อไป

(3.3) พื้นที่ที่ยังไม่มีป่าชุมชนที่ชัดเจน ทั้งในเขตป่าสมบูรณ์ และเขต ป่าเสื่อมโทรม ให้รัฐมีโครงการสนับสนุนและส่งเสริมให้ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ดังกล่าวพัฒนา สักยภาพในการเข้ามาดูแลรักษา จัดการและใช้ประโยชน์ต่อไป

(4) บทบาทของรัฐยังมีความจำเป็น ในลักษณะผู้เสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ให้คำแนะนำช่วยเหลือด้านต่างๆ ด้วยการฝึกอบรม สัมมนา สนับสนุนทั้งเงินทุนและเทคนิคแก่ ชุมชน รวมตลอดถึงการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนด้วย

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้ แม้จะศึกษาถึงวิธีการจัดการป่าไม้ชุมชนและการใช้ ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านโป่งผา ซึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นและรัฐ แต่ มิได้ศึกษาถึงการบริหาร โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ว่ามีปัจจัยใดเป็นปัจจัยแห่ง ความสำเร็จของโครงการ จึงควรมีการศึกษาวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) ต่อไปว่า โครงการนี้มีผลลัพธ์อย่างไร มีปัจจัยใดเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จเหล่านั้น และอีกประเด็น หนึ่งที่จะเป็นบทเรียนและประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยการสร้างเครือข่าย คือ การศึกษาวิจัยถึงวิวัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบ การจัดการป่าไม้ของประเทศไทยต่อไป นอกจากนี้ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมภูมิปัญญา ท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะการใช้สมุนไพร พัฒนาขึ้นเป็น องค์ความรู้ที่เป็นหมวดหมู่เพื่อประโยชน์ในทางการแพทย์ต่อไป